

Відгук
отримано 01.07.2025
Голова разової
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.090
г. м. Київ, укр. Т. О. Пономаренко

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.090
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри дошкільної освіти
факультету педагогічної освіти
Тетяні ПОНОМАРЕНКО

ВІДГУК

офіційного опонента **Крутій Катерини Леонідівни**, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедр дошкільної освіти Маріупольського державного університету про дисертацію **В'юнник Вікторії Олександрівни «Самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 012 Дошкільна освіта

1. Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження визначається низкою сучасних соціально-педагогічних запитів та викликів, з якими стикається українське суспільство. Актуальність теми дослідження також зумовлено нагальною потребою сучасного українського суспільства у формуванні особистості, здатної до самовираження, свободи вибору, яка володіє навичками критичного мислення, що є ключовим чинником розвитку свідомості людини (с. 19–20).

Дисертаційна робота В'юнник В.О. присвячена проблемі самовираження дітей п'ятого року життя у середовищі закладів дошкільної освіти та ґрунтується на актуальних потребах українського суспільства та нормативно-правових вимогах у сфері дошкільної освіти. Наукове обґрунтування вибору теми є переконливим і системним.

По-перше, автор чітко окреслює суспільний запит на формування особистостей, здатних до самовираження, свободи вибору та критичного мислення, що обумовлено демократичними трансформаціями й викликами воєнного часу. У роботі аргументовано показано, що саме дошкільна освіта виступає фундаментальною ланкою становлення особистості та потребує переорієнтації з навчально-дисциплінарної на особистісно орієнтовану модель.

По-друге, актуальність теми підтверджується її відповідністю чинній нормативній базі: Закону України «Про дошкільну освіту» (2024), де дитиноцентризм і особистісний підхід визначено провідними принципами (розд. I, ст. 5), а також Державному стандарту дошкільної освіти (2021), який позиціонує дошкільня як фундамент розвитку базових компетентностей. Отже, дослідження напряму спрямоване на реалізацію державної освітньої політики.

По-третє, автор виявляє низку суперечностей між задекларованими підходами (особистісно орієнтованим, компетентнісним, середовищним) та

фактичною домінацією регламентованої системи, що обмежує можливості дитини для самовираження. Саме ці розбіжності визначають наукову та практичну важливість розроблення педагогічних умов, сприятливих для самовираження.

По-четверте, у роботі обґрунтовано доцільність інтеграції в український контекст перевіреного закордонного досвіду – Реджіо Емілія-підходу, який розглядається як валідована модель підтримки дитячої ініціативи й творчості. Обґрунтування використання Реджіо Емілія-підходу у сучасних умовах свідчить про стратегічну спрямованість дослідження на модернізацію змісту і технологій дошкільної освіти.

По-п'яте, здобувач демонструє, що обрана тема раніше не була предметом цілеспрямованих наукових студій в українській педагогіці, особливо в аспекті дітей саме п'ятого року життя, чим заповнює вагому наукову лакуну й актуалізує подальші дослідження у галузі дитячого самовираження.

Отже, актуальність теми дисертації є високою та безсумнівною. Вона обумовлена: загальносуспільною потребою у формуванні вільної й творчої особистості; відповідністю сучасним законодавчо-нормативним документам у сфері дошкільної освіти; наявністю явних протиріч між теорією та практикою, що потребують наукового вирішення; орієнтацією на впровадження інноваційного міжнародного досвіду; відсутністю ґрунтовних попередніх досліджень з означеної проблематики.

2. Наукова новизна одержаних результатів (теоретичних та/або практичних). Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми наукового дослідження кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка «Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку» (державний реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: 0121U113725). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 28.10.2021 р.).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у цілісному теоретико-методологічному та практичному дослідженні феномену самовираження дітей п'ятого року життя, а також у розробці й експериментальній перевірці педагогічних умов для його розвитку на засадах Реджіо Емілія-підходу.

Вперше авторкою дослідження системно виокремлено та описано прояви самовираження дітей п'ятого року життя (с. 26–27): описано та апробовано педагогічні умови, що сприяють проявам самовираження дітей п'ятого року життя, уточнено дефініцію «самовираження» для дітей п'ятого року життя як процесу реалізації потенціалу дитини, що має переважно індивідуально-особистісний характер і проявляється у самостійних діях під час вибору власної діяльності та способів дій; у готовності набувати власний досвід без страху помилитися; у виявленні ініціативи та самостійності (с. 27).

Виокремлено структурні компоненти, критерії, показники та рівні прояву самовираження дітей, а також здійснено апробацію педагогічних умов у закладах дошкільної освіти різних регіонів (с. 26–27, с. 28–29, с.110).

Розроблено та впроваджено парціальну програму «Я-АктивациЯ» як інноваційний інструмент формування самовираження дошкільників (с. 27, с. 174).

Поглиблено: теоретичні підходи до аналізу феномену самовираження в дошкільному віці, використовуючи міждисциплінарний підхід (філософія, психологія, педагогіка); описано перспективи впровадження Реджіо Емілія-підходу в українських умовах (с. 24–25, с. 74).

Метою дослідження є розроблення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов сприяння проявам самовираження дітей п'ятого року життя на засадах Реджіо Емілія-підходу в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Задля досягнення поставленої мети та виконання завдань в дисертації застосовано різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: історичний та графічний метод, методи інтегрального оцінювання інноваційного розвитку підприємств, методи опитування та експертних оцінок, методи економіко-математичного моделювання, абстрагування, систематизації та узагальнення, ситуаційного аналізу, контент-аналіз, гносеологічний та системний аналіз, статистичний та порівняльний аналіз; системний та методичний підхід, факторний аналіз, системний аналіз.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення роботи полягає в: узагальненні й систематизації сучасних філософських, психологічних, педагогічних підходів до розуміння самовираження у дітей дошкільного віку (розділ 1, с. 34–41); уточненні поняттєво-категоріального апарату щодо самовираження та його структурних елементів (с. 27); розкритті змісту педагогічних умов, які сприяють проявам самовираження (с. 26–27, 91–92).

Практичне значення дослідження відображене у таких аспектах: здійснено широкомасштабну апробацію результатів у закладах дошкільної освіти різних областей України, що підтверджується відповідними документами (с. 28–29); створено та впроваджено парціальну програму «Я-АктивациЯ» для роботи з дітьми п'ятого року життя (с. 27); розроблено методичний інструментарій (тренінги, семінари, практикуми, навчально-методичні матеріали для вихователів), що апробовано у практиці (с. 27).

Матеріали дослідження рекомендовано для формування професійної компетентності майбутніх вихователів, а також у післядипломній педагогічній освіті, а саме: бути підґрунтям для розробки науково-методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників, програм навчальних дисциплін у закладах вищої освіти (с. 27).

Отже, дисертаційна робота вирізняється інноваційністю та вагомим теоретико-практичним внеском у галузі дошкільної освіти. Окремі приклади з тексту дисертації підтверджують оригінальність наукового пошуку, системність теоретичних напрацювань і результативність практичних рішень щодо розвитку самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі ЗДО.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота В'юнник В.О. характеризується високим рівнем наукової обґрунтованості як на теоретичному, так і на практичному рівнях, що проявляється у всіх складових дослідження: від формування мети й завдань до обґрунтування висновків та розробки практичних рекомендацій.

Теоретична основа дослідження є ґрунтовною й різноплановою. Автор комплексно використовує наукові напрацювання з філософії, психології, педагогіки, педагогічної інноватики, детально аналізує класичні й сучасні концепції розвитку особистості, теорії самовираження, підходи до створення освітнього середовища (розділ 1, с. 34–41).

Зокрема, в роботі глибоко досліджено й систематизовано: погляди українських і закордонних науковців на феномен самовираження, значення самопізнання, дитиноцентризму, гуманістичної парадигми освіти (с. 36–40); сутність і педагогічний потенціал Реджіо Емілія-підходу як провідної закордонної моделі, адаптація якої до українського контексту є важливим методологічним нововведенням дисертації (с. 24–25; с.68; с. 118); категоріально-поняттєвий апарат: чітко визначено дефініцію «самовираження», структурні компоненти, виокремлено й системно описано прояви самовираження у дітей п'ятого року життя (с. 26–27); встановлено критерії, показники та рівні розвитку цієї якості (с. 27, с. 91–92). Теоретичний аналіз джерел (284 найменування, з них 117 іноземною мовою) свідчить про повноту охоплення проблематики й вміння критично осмислювати, зіставляти та інтегрувати сучасні наукові ідеї.

У дисертації чітко описано логіку дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання, що відповідає вимогам сучасної наукової педагогіки (с. 24–25). Автор обґрунтовує вибір комплексу методів дослідження – від теоретичних (аналіз, синтез, систематизація) до емпіричних (спостереження, бесіди, опитування, експеримент), і, найголовніше, забезпечує їх взаємозв'язану й послідовну реалізацію. Використання педагогічного експерименту з чітко визначеними констатувальним, формувальним і контрольним етапами, а також залучення сучасних статистичних методів (зокрема, методом статистичної обробки «кутового перетворення Фішера», с. 26, с. 236) для верифікації даних засвідчують наукову доброчесність та високу валідність результатів.

Наукові положення роботи чітко відповідають її завданням і побудовані на ґрунтовному теоретичному аналізі, а також результатах власного емпіричного дослідження (Розділи 1, 2). Теоретичні положення знаходять практичне підтвердження результатами педагогічного експерименту (Розділ 3), впровадження авторської програми та аналіз ефективності педагогічних умов у різних регіонах України (с. 28–29; довідки про впровадження на с. 271–308).

Усі основні висновки дисертації логічно випливають із проведеного аналізу, забезпечені власними статистичними даними, ілюстровані таблицями,

графіками та докладно описані в загальних висновках до кожного розділу та наприкінці роботи.

Практичні рекомендації дисертації (с. 27) містять конкретні пропозиції щодо впровадження педагогічних умов, використання програми «Я-АктивациЯ», проведення тренінгів і семінарів для вихователів, а також розробки навчально-методичних матеріалів. Усі рекомендації ґрунтуються на результатах експерименту, мають чітке наукове підґрунтя та відповідають сучасним тенденціям дошкільної освіти.

У цілому, дисертація В. В'юнник відзначається високим рівнем наукової обґрунтованості кожного етапу дослідження, об'єктивністю висновків, чіткою доказовою базою рекомендацій. Системність, логічність, застосування сучасних теоретичних і методичних підходів є переконливим свідченням достовірності й наукової цінності представлених результатів.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертантка повністю виконала всі поставлені дослідницькі завдання, чітко сформульовані у вступі (с. 24). Зокрема, було: проаналізовано наукові підходи до проблеми самовираження особистості та досліджено його прояви у дітей п'ятого року життя; схарактеризовано та адаптовано для українських реалій Реджіо Емілія-підхід, що підтверджується ґрунтовним аналізом закордонних і вітчизняних джерел; апробовано педагогічні умови в освітньому середовищі ЗДО (с. 24–27).

Окремо заслуговує на увагу високий рівень володіння методологією дослідження. Здобувач обґрунтовано застосовує комплекс сучасних загальнонаукових методів (теоретичних, емпіричних, статистичних), які докладно перелічено на с. 25–26. Зокрема, у дослідженні використано: аналіз і синтез, порівняння, систематизацію для виявлення сутності феномену самовираження; педагогічне моделювання для експериментальної верифікації ефективності запропонованих умов; спостереження, бесіди, експертне опитування для визначення рівнів прояву самовираження у дітей; педагогічний експеримент для перевірки дієвості впроваджених рішень; статистичний метод «кутового перетворення Фішера» для оброблення результатів експерименту (с. 26).

Ретельно обґрунтовано вибір саме цієї сукупності методів і їх послідовне застосування, що свідчить про наукову зрілість здобувачки та її компетентність у проведенні педагогічних експериментів. Логічність побудови експерименту, чіткість етапів, використання статистичного аналізу для підтвердження валідності результатів, а також інтеграція якісних і кількісних підходів забезпечили високий рівень достовірності одержаних висновків.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Результати дисертації пройшли широку апробацію у закладах дошкільної освіти, розташованих у різних регіонах України (с. 28–29). Авторка надала докладний перелік ЗДО (Полтавська, Київська, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська,

Рівненська, Житомирська, Закарпатська області, м. Київ, м. Львів, м. Мукачєво тощо), що підтверджує географічну широту експерименту та валідність одержаних результатів.

Апробація результатів здійснювалася шляхом впровадження розробленої парціальної програми та методичних рекомендацій, що підтверджується відповідними довідками з місць впровадження (с. 28–29). Такий масштаб дозволяє оцінити ефективність розроблених педагогічних умов у різних соціально-культурних контекстах.

Основні положення та висновки дисертації представлені на провідних наукових і науково-методичних заходах (конференції, круглі столи, семінари, вебінари, тренінги – с. 29–31). Окремо варто виділити участь дисертантки у міжнародних та всеукраїнських конференціях, що свідчить про визнання її напрацювань у професійній спільноті.

Значну частину результатів оприлюднено в 11 наукових публікаціях (с. 31–32), з яких 3 – у фахових виданнях України, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень. Окремі статті підготовлено у співавторстві із провідними фахівцями галузі, з чітким окресленням особистого внеску дисертантки. Зокрема, у статті «Самовираження дітей п'ятого року життя: реалізація особистісної парадигми в освіті» (у співавторстві з О.А. Половіною) дисертантка відповідає за аналітичний огляд й окреслення педагогічних умов (с. 32).

Апробація результатів і широкий спектр наукових публікацій забезпечують достатню верифікацію та наукову валідність отриманих результатів.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення та обсягу. Дисертаційна робота має чітко вибудовану структуру, що відповідає сучасним вимогам до академічних досліджень. Вона складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (284 найменування, з них 117 іноземною мовою), 17 додатків (с. 33). В роботі міститься 28 таблиць, 24 рисунки, 1 формула. Загальний обсяг – 366 сторінок, з них основного тексту – 203 сторінки.

Оформлення відповідає стандартам (мовне, стилістичне, бібліографічне), ілюстрації та додатки підвищують інформативність і наочність дослідження. Весь матеріал подано логічно, послідовно, без зміщення акцентів, з дотриманням академічної доброчесності.

Рівень самостійності роботи підтверджується оригінальністю підходу до проблеми, власними теоретичними узагальненнями, а також розробкою й апробацією унікальних педагогічних умов і методичного інструментарію для розвитку самовираження у дітей п'ятого року життя.

Окрему увагу заслуговує змістова завершеність кожного розділу, чіткість і логічність переходів між частинами дослідження, грамотне формулювання висновків і рекомендацій.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Дисертація та наукові публікації, у яких висвітлено основні

наукові результати дисертації, не містять ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, текстових запозичень чи інших порушень академічної доброчесності.

У тексті роботи дотримано всіх принципів академічної доброчесності: коректно оформлені посилання на наукові джерела; чітко окреслено особистий внесок здобувачки у співавторських публікаціях (с. 32); відсутні ознаки академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних; результати апробації підтверджуються офіційними довідками.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Оцінюючи позитивно дисертацію, яка виконана на достатньо високому науковому рівні, відзначаючи її цілісність та завершеність, необхідно вказати на наявність певних недостатньо аргументованих положень, дискусійних моментів та зауважень, зокрема:

1. В узагальненій структурно-логічній схемі Реджіо Емілія підходу (стор. 74, Рис.1.4) визначено, що середовище є нефіксованим сегментуванням простору; до ключових принципів РЕП віднесено середовище як «третій вчитель», визначаючи, що це простір, який стимулює дослідження, творчість і комунікацію (стор. 87). Вважаю, що з метою забезпечення повноти аналізу доцільно було б детальніше визначити терміни «середовище» і «простір» та їх підпорядкованість (ширше поняття – вужче поняття).

2. До структурно-логічної схеми перебігу формувального етапу педагогічного експерименту (стор. 173, Рис. 3.1.) необхідні уточнення щодо визначення форм виховного впливу та методів (наприклад, «вміння висловлювати свої судження, думки»). Також дискусійним є термін «виховний вплив» на вихователів ЗДО.

3. В окремих місцях дисертаційної роботи спостерігається повторення теоретичних положень. Зокрема, у вступі (с. 19–22) та першому розділі (с. 34–40) автор неодноразово наголошує на необхідності трансформації навчально-дисциплінарної моделі взаємодії з дітьми на особистісно орієнтовану, підкреслюючи важливість розвитку самовираження як ключової компетентності дошкільника. Подібні твердження щодо дитиноцентризму, гуманістичної парадигми та значення самовираження у формуванні особистості подаються у теоретичному розділі майже дослівно. Це створює враження дублювання аргументації та свідчить про доцільність консолідації зазначених положень у межах одного логічного блоку.

4. Бажано було б у вибірці учасників експерименту запропонувати опис соціально-демографічних характеристик та кількісної оцінки ефективності впроваджених методичних рішень у різних регіонах України. У дисертації (с. 28–29) наведено перелік закладів дошкільної освіти, у яких здійснювалось впровадження результатів дослідження, зокрема: м. Горішні Плавні Полтавської області; м. Біла Церква Київської області; м. Хмельницький; с. Великі Гаї Тернопільської області; м. Вишневе Київської області; м. Ірпінь Київської області; м. Бровари Київської області; м. Львів; м. Київ; м. Ніжин Чернігівської області; м. Вараш Рівненської області; м. Коростишів Житомирської області; м. Мукачево Закарпатської області, тобто

презентовано майже всі регіони України за виключенням окупованих територій. Деталізація вибірки дозволила б глибше оцінити валідність та обґрунтованість одержаних результатів.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Проведений аналіз змісту дисертаційної роботи, представлення результатів та апробації дає підстави констатувати, що здобувач продемонструвала високий рівень набуття теоретичних знань, професійних умінь, навичок та ключових компетентностей, необхідних для здійснення інноваційної наукової й освітньої діяльності у галузі дошкільної освіти. Дисертантка виявила глибоке опанування сучасними філософськими, психологічними, педагогічними підходами до розуміння проблеми самовираження особистості, чітко орієнтується у поняттєво-категоріальному апараті та провідних тенденціях реформування дошкільної освіти (розділ 1, с. 34–41).

У роботі простежується вміння автора критично аналізувати й синтезувати наукову інформацію з різних джерел (використано 284 джерела, з яких 117 – іноземною мовою), зіставляти закордонний та український досвід, інтегрувати сучасні теоретичні концепції в освітню практику.

Дисертантка продемонструвала вміння проектувати педагогічний експеримент, застосовувати якісні та кількісні методи дослідження, здійснювати комплексну оцінку отриманих результатів, використовувати сучасний статистичний інструментарій для верифікації ефективності (метод «кутового перетворення Фішера», с. 26).

У роботі чітко окреслено і застосовано компетентнісний підхід як у теоретичному обґрунтуванні проблеми, так і в практичній реалізації експерименту. Відзначається здатність здобувача адаптувати та апробувати закордонні освітні практики (зокрема, Реджіо Емілія-підхід) до національних умов; створювати авторські методичні продукти (програма «Я-АктивациЯ»), розробляти практичні рекомендації для педагогів та впроваджувати їх у широкому колі закладів дошкільної освіти. Здобувачем презентовано результати дослідження на різних науково-практичних заходах (конференціях, семінарах, вебінарах), участь у міжнародних проєктах, демонструючи навички публічної презентації, фахового спілкування та командної роботи.

Отже, дисертаційна робота є свідченням сформованої дослідницької культури, вміння здійснювати самостійний науковий пошук, критично аналізувати проблеми, знаходити та обґрунтовувати ефективні рішення, що відповідає високому рівню професійної підготовки здобувача.

11. Загальна оцінка дисертації та наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертаційна робота В'юнник В.О. відзначається високим науковим рівнем, відповідає сучасним стандартам академічних досліджень у галузі педагогіки та дошкільної освіти. Оригінальність підходу проявляється як у новизні формулювання проблеми, так і в запропонованих рішеннях, що

підтверджується широкою апробацією результатів та впровадженням у різних регіонах України.

Теоретична база роботи є глибокою, обґрунтованою, охоплює широкий спектр сучасних наукових поглядів (українських та закордонних), а практичні результати експерименту підтверджують ефективність розроблених педагогічних умов та авторської програми розвитку самовираження. У тексті роботи дотримано всіх принципів академічної доброчесності. Дисертація та супровідні наукові публікації повністю відповідають вимогам до кваліфікаційних робіт такого рівня щодо обсягу, структури, змістового наповнення, оформлення, якості емпіричної бази, а також рівня апробації результатів.

Дисертація є завершеним, самостійним науковим дослідженням із вагомим теоретико-практичним внеском у педагогіку. Оприлюднені наукові публікації відображають основні результати роботи, відповідають фаховим стандартам і підкріплюють академічну доброчесність здобувачки. За сукупністю показників робота заслуговує позитивної оцінки і є підставою для присудження здобувачці відповідного наукового ступеня.

Ураховуючи актуальність теми, обсяг проведених досліджень та їх високий теоретико-методичний рівень, наукову новизну, практичне значення, ґрунтовний аналіз одержаних результатів, апробацію та висвітлення результатів досліджень у наукових працях, впровадження результатів і висновків дослідження у діяльність закладів дошкільної освіти, вважаю, що дисертація В'юнник Вікторії Олександрівни «Самовираження дітей п'ятого року життя в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти» відповідає вимогам п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого міністерством юстиції України 03.02.2017 за № 155/30023, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри дошкільної освіти

Маріупольського державного університету

Катерина КРУТІЙ

Особистий підпис	док. пед. наук, проф. проф. каф. До
<i>К. Крутий</i>	засвідчую
20.06.25	
Начальник загального відділу	<i>Людмила Костомарова</i>

